

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Psychoanalyse: de berichten over mijn dood zijn (opnieuw) sterk overdreven¹

Patrick Luyten

In 1983 verscheen het eerste deel van de reeks *Empirical studies of psychoanalytic theories*. Naast recent empirisch onderzoek van psychoanalytische theorieën en hypothesen biedt deze reeks telkens ook een overzicht van de stand van zaken van het debat over de wetenschappelijkheid van de psychoanalyse en de rol van empirisch onderzoek hierin. In dit artikel worden enkele achterliggende (wetenschapsfilosofische) principes en vooronderstellingen van deze reeks kritisch onder de loep genomen.

Inleiding

Wie een blik werpt op de inhoud van recente jaargangen van psychoanalytische tijdschriften kan er niet omheen: waar deze tot voor enkele jaren veelal bestond uit traditionele gevalsstudies en theoretische bijdragen, vindt men nu steeds meer (quasi-experimentele) empirische studies waarin psychodynamische hypothesen of concepten op een systematische wijze getoetst worden. Bovendien blijkt uit de vele opiniërende bijdragen en redactionelen dat deze trend om steeds meer systematisch empirisch onderzoek te publiceren een bewuste strategie én bekommernis is van tal van psychoanalytische tijdschriften (zie bv. Blum 1999; Emde & Fonagy 1997; Galatzer-Levy & Haas 1997; Tasman 1998; Westen 1999). Men wil hiermee immers niet alleen een concreet antwoord bieden op de veelvuldige kritiek inzake de empirisch-wetenschappelijke status van de psychoanalyse, maar ook de toekomst van de psychoanalyse in deze tijden van 'evidence-based medicine' als theorie en vooral als therapievorm verzekeren (Gunderson & Gabbard 1998).

P. Luyten is licentiaat in de psychologie en aangesteld als Aspirant van het Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek-Vlaanderen. Hij is verbonden aan het Centrum voor Dieptepsychologie van het departement Psychologie, Faculteit Psychologie en Pedagogische Wetenschappen van de Katholieke Universiteit Leuven.

Correspondentieadres: Departement Psychologie, Tiensestraat 102, 3000 Leuven.

In dit opzicht was de reeks *Empirical studies of psychoanalytic theories* bij de start in 1983 zijn tijd ver vooruit. Joseph Masling, een bekende Amerikaanse psychodynamisch georiënteerde onderzoeker, riep de reeks in het leven met de expliciete doelstelling bij te dragen aan ‘the empirical base of psychoanalysis by presenting the best and most current experimental work inspired by psychoanalytic theories, thereby helping to fill a critical gap in the literature’ (Masling & Bornstein 1996, p. xxv). De eerste drie delen van deze reeks (Masling 1983, 1986, 1990) werden uitgegeven bij de bekende uitgeverij The Analytic Press. Vanaf het vierde deel verscheen de reeks bij de American Psychological Association (APA), telkens met Robert Bornstein, die eveneens zijn sporen verdiende in het empirisch onderzoek van psychoanalytische concepten, als mederedacteur (Masling & Bornstein 1993, 1994, 1996; Bornstein & Masling 1998a, 1998b). Het feit dat deze reeks nu door de prestigieuze Amerikaanse overkoepelende psychologenorganisatie APA wordt uitgegeven, wil echter niet zeggen, om Freuds parodiërende commentaar bij zijn benoeming tot professor in 1902 te parafraseren, ‘dat het nu gelukwensen en bloemen regent, dat psychodynamische theorieën plots door zijne majesteit zijn erkend, de betekenis van dromen door de regering bevestigd en de noodzakelijkheid van psychoanalytische therapie bij hysterie met twee derde meerderheid door het parlement is goedgekeurd’ (Freud 1985, p. 503). Integendeel, de wetenschappelijkheid van de psychoanalyse, en daarmee de psychoanalyse zelf, staat nog steeds, en misschien zelfs meer dan ooit, ter discussie (zie bv. Crews 1995, 1998; Grünbaum 1984; Magiels 1999).

Niets nieuws onder de zon! Kritiek op de psychoanalyse is immers zo oud als de psychoanalyse zelf. Vanaf publicaties als *Die Traumdeutung* (Freud 1900) en *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie* (Freud 1905) werd de psychoanalyse niet alleen door sommige auteurs afgedaan als onwetenschappelijk en speculatief, maar ook bijvoorbeeld omschreven als ‘oudewijvenpsychiatrie’ of als pornografisch (Kiell 1988; Turner 1996). En meer recent betitelde zowel Cioffi (1970) als Eysenck (1985) de psychoanalyse als de pseudo-wetenschap bij uitstek, aangezien zij eropuit zou zijn zich aan elke vorm van wetenschappelijke toetsing te onttrekken. En als psychoanalytische concepten dan eens empirisch getoetst (kunnen) worden, zo luidt het in vele kringen sterk ingeburgerde oordeel, dan is de uitkomst daarvan steevast negatief. Of zoals Eysenck (1972, p. 266; vgl. Eysenck 1985), een van de meest fervente tegenstanders van de psychoanalyse, het steeds uitdrukte: ‘There is no evidence at all for psychoanalytic theory.’ Dat het nog onvriendelijker en beeldrijker kan, bewijst Torrey (1992, p. 221): volgens hem bevinden psychodynamische theorieën zich immers ‘on precisely the same scientific plane as the theory regarding the Loch Ness monster’.

Bovendien dient beklemtoond te worden dat de zojuist geschetste negatieve visie op de wetenschappelijkheid van de psychoanalyse niet uitsluitend behoort tot het gedachtegoed van enkele onvermurwbare proponenten van

de zo populaire trend van Freud-bashing, die erin bestaat Freud en de psychoanalyse koste wat het kost in diskrediet te brengen (zie verder). Uit een bespreking door Bornstein (1988) van vier bekende tekstboeken over psychopathologie bijvoorbeeld, blijkt dat de psychoanalyse in al deze teksten in een negatief daglicht geplaatst wordt (bv. afgedaan als onwetenschappelijk).

De verspreiding van karikaturale opvattingen van de psychoanalyse is dan ook immens, niet alleen in de populaire media (bv. in films en romans), maar ook in academische kringen. De invloed van de reeds genoemde Freud-bashers dient hierbij niet onderschat te worden. De afgelopen decennia is de psychoanalyse, en vooral Freud, in publicaties die vaak uitgroeiden tot ware bestsellers, immers bijna alles verweten wat maar mogelijk is. Freud is bijvoorbeeld verweten een bruto te zijn die zijn eigen inzichten opdroeg aan zijn patiënten (Crews 1995), een cocaïneverslaafde met een megalomane Messiaswaan (Thornton 1983), een paranoïde persoonlijkheid (Farrell 1996), een verzinner van scheppingsverhalen die een mythe rond zijn eigen persoon heeft gecreëerd (Sulloway 1979), een pathologische leugenaar die zich bezondigde aan verschillende onwetenschappelijke gedragingen (Israëls 1993), een leunstoelpsycholoog die zijn theorieën uitvond en dan aan zijn patiënten suggereerde (Crombach & Merckelbach 1996). En volgens bijvoorbeeld Eysenck (1985), Crews (1995), MacMillan (1991) en onlangs ook Magiels (1999), vertoonde Freud meerdere van deze eigenschappen tegelijkertijd. Recent kwam daar nog de beschuldiging bij dat Freud en de psychoanalyse aan de basis zouden liggen van de zogenaamde 'recovered memory movement' die tot gevolg heeft gehad dat honderdduizenden onterecht beschuldigd zijn van seksueel misbruik (Crews 1995; Ofshe & Watters 1995; Crombach & Merckelbach 1996). En dit terwijl een tiental jaar geleden de psychoanalyse van precies het tegenovergestelde werd beschuldigd: de psychoanalyse werd toen immers een grootschalige en desastreuze ontkenning van seksueel misbruik verweten (Masson 1984)! Het rijtje beschuldigingen en verdachtmakingen is vrijwel oneindig. Dat de empirische onderbouw van het merendeel van deze beweringen en kritieken bij nadere beschouwing zeer pover en vaak omgekeerd evenredig is met de stelligheid waarmee ze verkondigd worden, lijkt daarbij voor velen van minder belang (Holt 1999; Köhler 1996; Lothane 1996, 1999; Luyten 1998; Luyten & Corveleyn 1998a, 1998b; Reijzer 1996). In bepaalde kringen, en dan vaak net die kringen die de empirie zo hoog in het vaandel dragen, gaat het werk van deze Freud-bashers er als zoete broodjes in. Als het om kritiek op de psychoanalyse gaat, verliezen velen blijkbaar alle empirische pedalen. Dat sommige analytici, die psychodynamische theorieën op minstens even karikaturale wijze hanteren als hun ergste critici, aan deze negatieve visie op de psychoanalyse hebben bijgedragen en (soms) nog steeds bijdragen, lijdt alvast geen twijfel.

Wat bovendien opvalt in verband met kritiek op de psychoanalyse, is de

vaak totale onbekendheid met het uitgebreide empirisch onderzoek rond psychodynamische concepten en theorieën. Reeds in 1976 publiceerde Silverman over deze onbekendheid een artikel onder de titel *Psychoanalytic theory. The reports of my death are greatly exaggerated* (Silverman 1976). Die titel was een parafrasering van Mark Twains ironische commentaar bij het lezen van zijn eigen doodsbericht in de krant en volgens Silverman perfect toepasbaar op de berichten over de status van de psychoanalyse. Een overzicht van de toenmalige stand van zaken van empirisch onderzoek van psychodynamische hypothesen weersprak volgens Silverman immers de toen reeds veel gehoorde stelling dat de psychoanalyse als wetenschap ten dode opgeschreven zou zijn. Nu, meer dan twintig jaar en een enorme hoeveelheid onderzoek later, dient men vaak dezelfde onbekendheid met dit onderzoek vast te stellen, niet alleen onder critici van de psychoanalyse, maar vaak ook binnen de psychoanalyse zelf.

Het werk van Masling en Bornstein is in deze context dan ook bijzonder interessant. Hun reeks *Empirical perspectives on psychoanalytic theory* toont niet alleen aan, net als andere overzichtswerken van empirische studies van psychoanalytische concepten (zie bv. Fisher & Greenberg 1978, 1985, 1996; Masling 1983, 1986, 1990; Shapiro & Emde 1995; Westen 1998, 1999), dat psychodynamische theorieën wel degelijk empirisch te toetsen zijn, maar ook dat er voor vele psychodynamische hypothesen wel degelijk empirische evidentie te vinden is. Bovendien blijkt uit deze overzichtswerken ook de steeds groeiende interface tussen de psychoanalyse en andere psychologische stromingen (zoals cognitief-gedragsmatige theorieën, leertheorieën, de sociale psychologie, persoonlijkheidspsychologie) en andere takken van de wetenschap, zoals de neurowetenschappen (zie bv. Erdelyi 1985, 1994; Olds & Cooper 1997; Westen 1998). Merk trouwens op hoe sterk dit beeld contrasteert met het zojuist geschetste beeld dat vaak wordt opgehangen in handboeken, de media en ook in academische kringen, als zou de psychoanalyse totaal onwetenschappelijk zijn, omdat haar stellingen niet empirisch te toetsen zijn of – als ze dan toch eens getoetst kunnen worden – geen enkele, of hoogstens beperkte, empirische onderbouw zouden bezitten. In het licht van de grote hoeveelheid empirisch onderzoek van psychodynamische theorieën wordt het dan ook tijd dat dergelijke ongefundeerde kritiek tot het verleden behoort (vgl. Westen 1998; Luyten 2000).

Wat de reeks van Masling en Bornstein bovendien zo bijzonder interessant maakt, is dat elk boek uit deze reeks telkens een inleiding bevat, waarin zij op boeiende wijze de huidige stand van zaken van empirisch onderzoek naar psychodynamische theorieën en de verschillende positiebepalingen in de psychoanalytische beweging ten opzichte van empirisch onderzoek schetsen. Zij maken hierbij steeds een onderscheid tussen zogenaamde ‘voor-’ en ‘tegenstanders’ van empirisch onderzoek van psychodynamische concepten. Bij deze schets zijn echter een aantal kritische kantteke-

ningen te plaatsen, die ook relevant zijn voor het debat over de wetenschappelijkheid van de psychoanalyse als zodanig. In hun pleidooi voor meer empirisch onderzoek in verband met de psychoanalyse vertrekken Masling en Bornstein immers van een aantal (wetenschapsfilosofische) principes en uitgangspunten die een nadere kritische beschouwing verdienen.²

De ‘voorstanders’ van ‘empirisch’ onderzoek

Grünbaums contaminatiekritiek: fact and/or fiction? Volgens Masling en Bornstein is de groep ‘voorstanders’ van empirisch onderzoek binnen de psychoanalyse vaak beïnvloed door de kritiek van de wetenschapsfilosoof Adolf Grünbaum (bv. Grünbaum 1984). In zijn kritiek op de empirisch-wetenschappelijke fundamenteën van de psychoanalyse beklemtoonde Grünbaum (1984) immers sterk de noodzaak van de extraklinische toetsing, dat wil zeggen: buiten een klinische context, van psychoanalytische hypothesen door middel van (quasi-)experimenteel onderzoek. De psychoanalytische methode, gebaseerd op de regel van vrije associatie, leidt volgens Grünbaum – en Masling en Bornstein zijn het hiermee roerend eens – tot een fundamentele contaminatie van empirische gegevens en is daarom onbruikbaar om de wetenschappelijkheid van psychodynamische hypothesen te toetsen. Grünbaums kritiek hieromtrent is bekend. Volgens hem (zie vooral Grünbaum 1984, p. 210-211) zijn er twee redenen waarom het gebruik van vrije associatie tot een epistemologisch onverantwoorde selectie en manipulatieve contaminatie van empirische data leidt. Ten eerste zou de analyticus, meer of minder expliciet, bepaalde theoretisch belangrijk geachte thema’s selecteren uit de associaties van de analysant (bv. door de associaties te onderbreken) en ten tweede zou de analyticus bij het uitblijven van theoretisch belangrijk geachte associaties zowel verbale als non-verbale signalen uitzenden om de productie van associaties verder te laten gaan ‘until they yield theoretically appropriate results’ (ibidem, p. 211).

Dat deze processen een zekere rol spelen in een psychoanalytische therapie, net als in elke andere vorm van psychotherapie trouwens, kan niet ontkend worden. Elke therapeutische ingreep, ongeacht de therapeutische richting, is immers (deels) gebaseerd op een door theorie ingegeven selectie van materiaal. Maar wat Grünbaum (1984) en ook Masling en Bornstein (1996) echter schijnen te ‘vergeten’ is dat empirisch onderzoek de hypothese van een fundamentele contaminatie tegenspreekt (Luborsky 1986; Miller e.a. 1993). Zo werd bijvoorbeeld een sterke overeenkomst vastgesteld tussen het typische overdrachts- en relatiepatroon (Core Conflictual Relationship Theme, CCRT) binnen de therapie en het relatiepatroon van patiënten buiten de therapie en blijkt dat een grote variëteit van extraklinische variabelen voorspeld kan worden op basis van intraklinisch materiaal (Luborsky 1986).

Dit neemt nochtans niet weg dat Grünbaums contaminatiekritiek op beperktere, maar daarom niet minder dramatische, schaal juist kan zijn. Met andere woorden: betekent deze (beperkte) contaminatie dat data uit een klinische setting totaal onbruikbaar zijn voor de wetenschappelijke toetsing van de psychoanalyse? Masling en Bornstein (1996) lijken daar in ieder geval van uit te gaan. Gezien deze contaminatie, zo argumenteren zij, zijn data uit een klinische setting niet 'puur' genoeg en dient de psychoanalyse beroep te doen op de extraklinische toetsing van haar theorieën. Het moet duidelijk zijn dat hier, zoals Forrester (1997, p. 223) heeft aangetoond, een – in de psychologie althans – onbereikbaar 'ideal of purity' meespeelt, namelijk 'the notion that science must have pure materials to work with – much as analytical chemistry is based on the purity of the materials used for testing and experimenting' (ibidem, p. 223). Bovendien wordt ook niet ingegaan op de onverzoenbaarheid van Grünbaums dramatische voorstelling van de rol van contaminatie in een psychodynamische therapie met systematisch onderzoek dat juist aantoonde dat het met deze contaminatie niet zo'n vaart loopt als Grünbaum wil laten uitschijnen.³

De reden van deze onverzoenbaarheid ligt mijn inziens in het beeld dat Grünbaum (1984) schetst van het verloop van een psychoanalytische therapie (vgl. Lietaer 1996). Ik kan mij immers niet van de indruk ontdoen dat Grünbaum hier een wel erg vertekend beeld van dit verloop schetst, waarin hij al te gemakkelijk gevolgd wordt door Masling en Bornstein (1996). Houdt de regel van vrije associatie, de grondregel van een psychoanalytische therapie, immers niet in dat men patiënten in principe vrij, dat wil zeggen, ongehinderd, zonder te onderbreken, laat spreken? Impliceert de analytische houding juist niet dat de therapeut 'niet weet'? Het is toch juist typerend voor een psychodynamische therapie – althans voor de klassieke analytische kuur waar Grünbaum het over heeft – om de dingen vaak lange tijd te kunnen laten voor wat ze zijn. Hoe vaak brengen patiënten niet bepaalde associaties, verhalen, indrukken die niet onmiddellijk geplaatst kunnen worden binnen een of ander theoretisch kader, laat staan dat daar onmiddellijk interpretaties aan vastgeknoot worden? Die zaken laat men dan ook in hun onduidelijkheid bestaan. Deze non-directiviteit is juist typisch voor en haast uniek aan de psychoanalytische situatie. In een klassieke analytische therapie gaat het dan ook helemaal niet om het op zoek gaan naar associaties 'until they yield theoretically appropriate results'. Is Grünbaum hier misleid door de karikatuur van de psychoanalyse die men weleens in films, maar ook in bepaalde handboeken terugvindt, namelijk de karikatuur van de 'analyticus' die een-twee-drie het hele leven van de patiënt 'analyseert'? De realiteit is alleszins totaal anders.

Zowel empirisch onderzoek als een meer realistische schets van het verloop van een psychoanalytische therapie maakt dus duidelijk dat gegevens uit een psychoanalytische therapie niet fundamenteel gecontamineerd zijn door de suggestibiliteit van de analysant of de suggesties van de therapeut.

Bovendien zijn analytici zich steeds zeer bewust geweest van deze beperkte contaminatie, alleen heeft men dit zo nooit benoemd en is hier tot recent weinig *systematisch* onderzoek rond gedaan. In plaats van het verschijnsel te zien als negatief, hebben analytici immers getracht het *theoretisch te thematiseren* – voornamelijk middels de termen overdracht en tegenoverdracht – én te hanteren in de therapie. De analyticus is er zich immers maar al te goed van bewust dat een patiënt vaak zaken aanbrengt waarvan hij of zij meent dat de therapeut die wil horen, bijvoorbeeld wanneer zich een afhankelijke of idealiserende overdracht heeft ontwikkeld. Maar het omgekeerde is ook zeer wel mogelijk, bijvoorbeeld wanneer de negatieve overdracht overheerst. Zelfs al zou men dan bepaalde zaken ‘willen horen’, men krijgt iets heel anders: de analysant sluit zich af, zwijgt, wordt agressief, of spreekt over de meest triviale zaken. Hetzelfde geldt voor de tegenoverdracht: vaak voelt de analyticus zich bijvoorbeeld ‘verleid’ tot bepaalde interpretaties of interventies, of voelt hij tegenoverdrachtelijk de druk die de analysant, vaak niet bewust, op hem uitoefent om snel bepaalde symptomen te ‘verklaren’ door ze te verbinden met bepaalde gebeurtenissen uit zijn of haar leven. Dit maakt eens te meer duidelijk dat de toetsing van psychodynamische hypothesen in een klinische setting *niet noodzakelijk* geheel in een epistemologisch moeras hoeft te verzanden (vgl. Lothane 1999). Integendeel: de psychoanalyse als theorie is juist vruchtbaar gebleken in het bestuderen van deze processen die zich in elke vorm van therapie afspelen (Luborsky 1986; Bornstein & Masling 1998b).

Gevalsstudieonderzoek: doos van Pandora of Assepoester van de psychologie? Het feit dat intraklinische gegevens niet noodzakelijk fundamenteel gecontamineerd zijn impliceert dat *bepaalde* psychodynamische hypothesen – behalve in extraklinische settings – ook binnen klinische settings getoetst kunnen worden. Traditioneel werd hiervoor, zoals bekend, beroep gedaan op de klassieke *ongecontroleerde-gevalsstudiemethode*. Het is echter net deze ongecontroleerde-gevalsstudiemethode die, ook en misschien vooral vanuit de psychoanalyse zelf, de laatste decennia sterk bekritiseerd is (zie Galatzer-Levy 1991; Holt 1992; Klumpner & Frank 1991; Spence 1990, 1994; Tasman 1998). Spence (1994), bijvoorbeeld, heeft de verschillende betrouwbaarheids- en validiteitsproblemen van ongecontroleerde gevalsstudies uitvoerig toegelicht. Zo wordt bij traditionele gevalsstudies bijvoorbeeld het ‘ruwe’ materiaal van therapiesessies zelden of nooit of slechts zeer selectief weergegeven. Hierdoor kan de invloed van theoretische vooroordelen moeilijk worden nagegaan, kan de selectiviteit van het geheugen van de auteur een belangrijke rol gaan spelen (bv. door zaken die niet kloppen met de theorie te ‘vergeten’ of niet weer te geven) en wordt de mogelijkheid om alternatieve hypothesen of interpretaties te toetsen sterk beperkt tot onmogelijk. Kortom, de traditionele ongecontroleerde-gevalsstudiemethode is ongeschikt om psychodynamische hypothesen op een

wetenschappelijke wijze te toetsen. Volgens Holt (1984, p. 13; geciteerd in Masling & Bornstein 1996, p. xxii) moet de psychoanalytische gemeenschap dan ook beginnen in te zien 'that their primary and typical form of research, the uncontrolled case study, is devoid of scientific value *except* as a source of hypotheses'.

Masling en Bornstein (1996, p. xxii) zijn dezelfde mening toegedaan, maar zien deze hypothese-genererende functie van de gevalsstudie als een van haar sterkste punten: 'Although the theme of these volumes strongly endorses the need to use empirical methods to investigate psychoanalytic theories, there should be no confusion about the relative contribution of experiment and case history method: relatively few truly creative ideas have originated in laboratory studies of personality. The raw material of psychoanalytic thought, the good stuff, has come primarily through the analyst-patient interaction and the case method of presenting these ideas.'

Hoe positief dit ook moge klinken voor de waarde van de gevalsstudie, ik kan mij niet van de indruk ontdoen dat hier een belangrijke verwarring en onterechte gelijkstelling optreedt tussen de begrippen 'empirisch', 'experimenteel' en 'wetenschappelijk'. Zonder hier de in wezen (wetenschaps)filosofische discussie over de betekenis van deze noties aan te gaan, moet het toch duidelijk zijn dat men niet zomaar de termen 'empirisch', 'experimenteel' en 'wetenschappelijk' gelijk kan stellen. De notie 'empirisch' verwijst immers naar alles wat 'op ervaring, bevinding is gegrond'. Empirisch onderzoek betekent dus: onderzoek dat gebaseerd is op ervaring, bevindingen. Experimenteel onderzoek is *één bepaalde vorm* van empirisch onderzoek waarbij men tracht de 'empirie' – het mogelijk aantal ervaringen – op één of hoogstens enkele variabelen na, onder controle te houden en eventueel te manipuleren. Het cruciale onderscheid ligt met andere woorden in het feit dat tot de klasse van 'empirisch' onderzoek alle vormen van onderzoek gerekend moeten en kunnen worden die uitgaan van ervaring(en) en/of bevinding(en). De vragenlijstmethode, observatie- en interviewmethodes, maar ook de gevalsstudiemethode, zijn dus vormen van 'empirisch' onderzoek, aangezien ze op ervaringen gebaseerd zijn.

Het lijkt mij hier dan ook in het geheel niet te gaan om de vraag of data verkregen door middel van gevalsstudies al dan niet het predikaat 'empirisch' verdienen, aangezien zij duidelijk op ervaringen teruggaan, maar wel om de vraag of men uit die data op een *wetenschappelijk* gefundeerde wijze conclusies kan trekken. Opnieuw zijn we daarbij in de (wetenschaps)filosofie beland: wat is namelijk wetenschap en wetenschappelijk? Zoals bekend bestaan hierop de meest uiteenlopende visies (zie bv. Boyd e.a. 1991). Wat deze uiteenlopende visies echter gemeen hebben is dat ze alle in meer of mindere mate wetenschap zien als een bepaalde *praktijk* waarin men op een *systematische wijze*, via een bepaalde *methodologie*, bepaalde hypothesen genereert en toetst, wat de *mogelijkheid van falsificatie* van hypothesen inhoudt. Daarbij zal men, idealiter, de keuze van de specifieke methodolo-

gie laten afhangen van de aard van het fenomeen, wat een zogenaamd *methodenpluralisme* inhoudt. Het experiment is dus niet de enige wetenschappelijke methode. Historische gebeurtenissen, bijvoorbeeld, kan men niet experimenteel, maar wel met andere methoden onderzoeken (bv. archiefonderzoek). Merk trouwens op dat dit niet wegneemt dat de kennis die resulteert uit historisch onderzoek, indien op een systematische en/of hypothese-toetsende wijze uitgevoerd, als wetenschappelijk kan worden betiteld. Niemand twijfelt bijvoorbeeld aan het feit dat Napoleon in 1815 in Waterloo werd verslagen. En geen redelijk mens twijfelt eraan dat het Romeinse Rijk heeft bestaan. Bovendien, wie slechts experimenteel onderzoek als wetenschappelijk beschouwt, veegt daarmee niet alleen in één slag vele takken van de wetenschap (zoals de economie, de wiskunde, geschiedenis, filosofie) van de wetenschappelijke kaart, maar kan zijn eigen positie niet meer funderen. De experimentele methode kan zichzelf immers niet funderen aangezien ze haar fundament slechts kan vinden in de (wetenschaps)filosofie, die – in een extreem doorgedreven experimentalistische wetenschapsopvatting – niet meer tot de wetenschappen gerekend kan worden. Nochtans wordt deze positie door sommigen verdedigd.

Welnu, indien, zoals Masling en Bornstein stellen, heel wat 'good stuff' zijn oorsprong vindt in een klinische setting, waarom dan niet de wetenschappelijke kwaliteit van de daarvoor geëigende methode, namelijk de *ongecontroleerde-gevalsstudiemethode*, trachten te optimaliseren? Deze optie laten Masling en Bornstein (1996), en velen met hen, blijkbaar buiten beschouwing. Nochtans bieden recente ontwikkelingen in de methodologie van wetenschappelijk onderzoek de mogelijkheid om de gevalsstudie op een wetenschappelijke wijze te hanteren (zie bv. Denzin & Lincoln 1994; Forrester 1996; Hutjes & Van Buuren 1992; Miles & Huberman 1994; Stake 1994; Yin 1989). Men spreekt dan van *gecontroleerde* gevalsstudies: hierbij toetst men op systematische wijze, dat wil zeggen volgens een bepaald design, één of meerdere hypothesen. Maar hardnekkige misverstanden rond de gevalsstudiemethode verhinderen blijkbaar het gebruik ervan (Kvale 1994). Zo leeft bijvoorbeeld nog altijd het hardnekkige misverstand dat gevalsstudies alleen een hypothese-genererende functie kunnen vervullen, of categoriseert men de gevalsstudiemethode als een methode die uitsluitend werkt met kwalitatieve data en reeds daardoor een zwakke, zo niet onwetenschappelijke, vorm van onderzoek is, enzovoort.

Deze kritieken zijn wel toepasbaar op de *ongecontroleerde-gevalsstudiemethode*, die zoals gezegd, vaak gekenmerkt wordt door het selectief weergeven van gegevens, waardoor elke mogelijkheid tot systematische toetsing van hypothesen ontbreekt, eenvoudigweg omdat de lezer niet beschikt over het ruwe materiaal waarop de betreffende conclusies zijn gebaseerd (zie bv. Spence 1994). Het gebruik van de ongecontroleerde-gevalsstudiemethode heeft in de psychoanalyse dan ook geleid tot de bekende oeverlo-

ze discussies tussen aanhangers van verschillende theorieën, die elk in hun kraam passende ‘evidentie’ leveren voor hun geliefde theorie (Corveleyn 1997, Spence 1994). Denk in dit verband bijvoorbeeld aan de discussie tussen ‘kohutianen’ en ‘kernbergianen’. Deze gang van zaken zou in deze tijden van ‘evidence based medicine’ wel eens de dood van de psychoanalyse kunnen betekenen. Niet alleen valt de psychoanalyse hierdoor steeds meer uit de wetenschappelijke boot – denk maar aan de richtlijnen van het Nederlandse depressieprotocol, waarin psychodynamische vormen van therapie niet opgenomen zijn als mogelijke behandelingsvorm bij depressie – maar dit alles maakt bovendien een allesbehalve positieve indruk op buitenstaanders, die dan ook vaak maar al te graag naar dit soort discussies en praktijken verwijzen om hun negatieve oordeel over de psychoanalyse te staven (Corveleyn 1997; Gunderson & Gabbard 1998).

Volgens Masling en Bornstein (1996) ligt de uitweg uit dergelijke discussies echter voor de hand: ‘One way out of this endless morass (and the fruitless arguments based on nothing more substantial than authority and the selective release of undocumented portions of case histories) is to agree to open the psychoanalytic session to scrutiny by qualified experts and to subject deeply held beliefs to rigorous experimental tests’ (Masling & Bornstein 1996, p. xxii). Opnieuw worden hier de *gecontroleerde* gevalsstudie en andere wetenschappelijke methodes door Masling en Bornstein onder de tafel geveegd. Het gebruik van de gecontroleerde-gevvalsstudie-methode in de psychoanalyse is, ondanks het uitwerken van concrete methodologische richtlijnen (Klumpner & Frank 1991) en ondanks het feit dat bekende theoretici en onderzoekers als Edelson (1984, 1988) en Horowitz (zie bv. Horowitz e.a. 1993, 1994) het gebruik ervan hebben gepropageerd, dan ook erg beperkt (zie bv. Fridhandler e.a. 1999; Pole & Jones 1998; Jones & Windholz 1990; Vereycken 1997). En dit, merkwaardig genoeg, op een ogenblik dat de interesse in en het gebruik van gecontroleerde gevalsstudies in de zogenaamde ‘harde’ takken van de psychologie sterk aan het toenemen is (zie bv. Elliott e.a. 1999; Peterson e.a. 1988; Singer & Kolligian 1987).

Dit heeft tot gevolg dat men, althans wat de *systematische toetsing* van psychoanalytische hypothesen betreft, grotendeels aangewezen is op het bestaande (uitgebreide) vragenlijst- en (quasi-)experimenteel onderzoek. En het is net dit type van onderzoek dat door vele analytici sterk wordt bekritiseerd.

De ‘tegenstanders’ van ‘empirisch’ onderzoek

Vele analytici zijn er, aldus Masling en Bornstein (1996), van overtuigd dat (quasi-)experimenteel onderzoek naar psychodynamische theorieën moeilijk, zo niet onmogelijk is. Dit soort onderzoek zou immers geen recht kunnen doen aan de complexiteit van ‘echte’ psychoanalytische begrippen en hypothesen, waar-

door de resultaten ervan irrelevant zouden zijn voor de psychoanalytische theorievorming en praktijk. Masling en Bornstein (1996) doen deze kritiek terecht af als ongegrond: 'To dismiss the entire enterprise of experimental testing of psychoanalytic hypotheses is as simple-minded and naive as it is to dismiss the case history method' (p. xviii).

Dat neemt echter niet weg dat Masling en Bornstein met dit antwoord twee belangrijke zaken uit het oog dreigen te verliezen. Ten eerste spreekt het voor zich dat het naïef is om dit soort onderzoek in zijn *geheel* te verwerpen als irrelevant. Deze kritiek is dan ook vaak het gevolg van een onbekendheid met dit soort onderzoek. Maar dat neemt niet weg dat bestaand vragenlijst- en (quasi-)experimenteel onderzoek van psychodynamische concepten inderdaad vaak als irrelevant overkomt bij psychoanalytici. Het gaat immers vaak om 'impeccable "studies of nothing very much"' (Spence 1994, p. 23). Men begint dan ook meer en meer in te zien dat, wil (quasi-) experimenteel onderzoek naar psychodynamische concepten relevant zijn voor de 'doorgewinterde' theoreticus en/of clinicus, dit onderzoek niet alleen veel meer moet aansluiten bij de complexe dagelijkse klinische ervaring, maar ook meer recht moet doen aan de complexiteit van psychodynamische concepten (zie Miller e.a. 1993; Talley e.a. 1994).

In veel onderzoek worden psychodynamische begrippen immers vaak op een karikaturale manier gehanteerd. Een goed voorbeeld hiervan vormt het merendeel van experimenteel onderzoek naar een van Freuds meest bekende hypothesen, namelijk de verdringingshypothese. Shevrin en Bond (1993) hebben bijvoorbeeld aangetoond dat het uitgebreide experimentele onderzoek van de verdringingshypothese niet alleen vaak berust op een foutieve opvatting van het begrip verdringing, maar dat tot op dat moment (1993) er *geen enkele* (!) experimentele studie bestond die de verdringingshypothese op correcte wijze heeft getoetst! Zo wordt deze hypothese bijvoorbeeld vaak getoetst door het aanbieden van stimuluswoorden met seksuele of agressieve connotaties en gaat men dan na, middels een herinneringstest, of deze woorden inderdaad 'verdrongen', en dus niet of minder herinnerd, worden in vergelijking met neutrale stimuluswoorden. Het is duidelijk dat een onjuiste opvatting van de verdringingshypothese aan de basis ligt van dit soort onderzoek, alsof mensen continu woorden met een seksuele of agressieve connotatie moeten 'verdringen'. Verdringing impliceert namelijk een onbewust gemotiveerd vergeten van een (onbewuste) wensvoorstelling (Freud 1915; Shevrin & Bond 1993). In het zojuist genoemde onderzoek wordt echter noch de motivatie tot vergeten, noch de relatie van de stimuluswoorden met een (onbewuste) wensvoorstelling aangetoond, laat staan experimenteel gemanipuleerd.

Masling en Bornstein (1996, p. xix) geven overigens zelf ook toe dat de kwaliteit van heel wat 'empirisch' – lees: (quasi-)experimenteel – onderzoek van psychoanalytische concepten te wensen overlaat. Hun verzekering dat dit niet zo erg is aangezien 'the base rate of good experimental

design in research on personality is not very high, and the same caveat can be issued about many other areas of study in psychology', zal bij vele analytici niet onmiddellijk leiden tot een verandering van mening, integendeel. Dat neemt echter niet weg dat er ook heel wat boeiende en degelijke studies zijn verschenen en, belangrijker, dat men dit type van onderzoek als zodanig niet zomaar als 'irrelevant' terzijde kan schuiven. Immers, dat de kwaliteit van dit type onderzoek vaak te wensen overlaat, kan men moeilijk de methode verwijten, wel diegenen die deze methode hanteren. En zoals we gezien hebben, ligt de oorzaak van de lage kwaliteit van dit type onderzoek vaak in de karikaturale en/of simplistische hantering van psychoanalytische concepten. Hierbij aansluitend dient dus het belang van degelijk conceptueel onderzoek, traditioneel een van de sterkste punten van de psychoanalyse, onderstreept te worden. Het belang van conceptueel onderzoek vormt dan ook een tweede punt dat Masling en Bornstein, naast het feit dat bestaand (quasi-) experimenteel onderzoek inderdaad vaak van lage kwaliteit is, uit het oog dreigen te verliezen. Conceptueel onderzoek, gebruikmakend van inzichten uit diverse wetenschappelijke disciplines, zoals bijvoorbeeld de filosofie, linguïstiek, culturele antropologie en geschiedenis, heeft er juist voor gezorgd dat de psychoanalyse zowel de onderzoeker als de clinicus een enorm rijk heuristisch kader kan aanbieden, dat echter al te vaak op een simplistische manier wordt gehanteerd in empirisch onderzoek. En het is juist deze conceptuele bloedarmoede die bij vele analytici een weerstand oproept tegen de empirische toetsing van psychodynamische hypothesen met vragenlijst- of (quasi-)experimenteel onderzoek. Een verdere theoretische verheldering en uitwerking van psychodynamische concepten en theorieën, gebruikmakend van inzichten en theorieën uit de zojuist genoemde disciplines, is dan ook even noodzakelijk als de systematische toetsing van deze concepten. Die theoretische verheldering bepaalt namelijk – en dat wordt door velen vaak vergeten of geminimaliseerd – de kwaliteit van de toetsing.

Hier dient dan ook een bijkomend misverstand gesignaleerd te worden: namelijk dat de behoefte aan empirische toetsing van psychodynamische concepten zou impliceren dat alle psychodynamische concepten geoperationaliseerd en getoetst dienen te worden. Wetenschapsfilosofisch onderzoek heeft echter duidelijk gemaakt dat het geheel van begrippen in een wetenschappelijke theorie steeds slechts ten dele empirisch toetsbaar is én hoeft te zijn (zie bv. Kuhn 1977; Lakatos & Musgrave 1970; Manicas & Secord 1983). Meer nog, dat de kernbegrippen en vooral de overkoepelende theoretische visie, denk in de psychoanalyse aan de zogenaamde metapsychologie en het mensbeeld en de ethiek, helemaal niet restloos vertaald kunnen en ook hoeven te worden in operationaliseerbare en toetsbare vorm. Hoe hoger het niveau van theoretiseren, hoe minder belangrijk de (systematische) toetsing van concepten wordt, maar hoe belangrijker de interne theoretische consistentie. Reeds bij Freud vindt men dezelfde argumentatie terug: de metapsychologie was voor hem slechts een 'bovenbouw' van

zijn klinisch-empirische bevindingen, die, weliswaar steeds in samenspraak met bevindingen uit de klinische praktijk, maar ook uit andere wetenschappen, probleemloos vervangen kon worden door een andere, theoretisch meer consistente bovenbouw.

Volgens Masling en Bornstein (1996) kan men nog een *tweede* kritiek vanuit psychoanalytische hoek op de (quasi-)experimentele toetsing van psychodynamische concepten onderscheiden. Sommige analytici zijn namelijk van mening dat deze extraklinische toetsing niet noodzakelijk is, omdat klinische evidentie op zich overtuigend genoeg is (Masling & Bornstein 1996, p. xvii). Masling en Bornstein (1996, p. xvii-xviii) wijzen er echter terecht op dat deze stelling onhoudbaar is. Zij verwijzen in dit verband bijvoorbeeld naar studies die de invloed van suggesties op 'herinneringen' aantonen (zie bv. Loftus & Ketcham 1994), een invloed die onmogelijk bestudeerd kan worden zonder extraklinisch onderzoek. Een *derde*, maar mijn inziens weinig geuite, kritiek stelt dat psychodynamische theorieën zich moeten richten op de beschrijving en verklaring van individuen en dat generalisaties, zoals die gebeuren in empirisch onderzoek, onrecht doen aan psychodynamische theorieën. Masling en Bornstein (1996) wijzen er echter terecht op dat de psychoanalyse reeds vanaf haar ontstaan op zoek ging naar bepaalde wetmatigheden, hoe partieel ook, in het psychisch functioneren met de bedoeling te komen tot een theorie van zowel het normaal als het pathologisch psychisch functioneren.

Slot

Wat leert ons deze tocht door het debat over de wetenschappelijkheid van de psychoanalyse zoals dit door Masling en Bornstein (1996) wordt voorgesteld?

Ten eerste toont deze tocht aan dat de psychoanalyse levendiger is dan ooit, ondanks de vele berichten van het tegendeel. Deze levendigheid weerspiegelt zich onder meer in een sterke toename van empirisch onderzoek naar psychodynamische theorieën en hypothesen. Niet alleen tracht men op deze wijze een concreet antwoord te bieden op de aanhoudende kritiek op de empirisch-wetenschappelijke fundamenteën van de psychoanalyse, maar men wil ook de toekomst van de psychoanalyse als theorie en therapie verzekeren.

Dit neemt echter niet weg dat er een aantal belangrijke vraagtekens te plaatsen zijn bij deze trend naar meer empirisch onderzoek. Zo merkt men al te vaak in dit verband een belangrijke verwarring tussen de termen 'empirisch', 'experimenteel' en 'wetenschappelijk'. Gevolg hiervan is dat men de psychoanalytische wereld nogal makkelijk opdeelt, en Masling en Bornstein (1996) zijn hiervoor representatief, in een groep voorstanders en een groep tegenstanders van empirisch onderzoek. Ik meen, enkele uitzonderingen niet te na gesproken, dat er echter geen 'groep van tegenstanders van empirisch onderzoek' is. De verwijzing naar klinisch-empirische bevindingen heeft altijd een centrale plaats ingenomen in de psychoanaly-

tische theorievorming. Wel is het ongetwijfeld zo dat vele analytici zich inderdaad verzetten tegen empirisch onderzoek dat gebruikmaakt van (quasi-)experimentele methoden. Het meest gehoorde argument – naast emotionele argumenten! – tegen het gebruik van deze methoden, inclusief de vragenlijstmethode, luidt dat deze vormen van onderzoek moeilijk, zo niet onmogelijk, toe te passen zijn bij onderzoek van psychodynamische concepten en theorieën.

Aansluitend hierbij hoort men vaak de kritiek dat dit soort onderzoek weinig of niet relevant is vanuit theoretisch en/of therapeutisch standpunt. Bestaand onderzoek toont echter aan dat de systematische toetsing van psychodynamische concepten door middel van vragenlijstmethodes en (quasi-)experimenteel onderzoek wel degelijk mogelijk is en ook theoretisch en therapeutisch relevant kan zijn. Het onderzoek dat terug te vinden is in de reeks *Empirical studies of psychoanalytic theories* van Masling en Bornstein vormt hiervan een goede illustratie. Aan de andere kant dient echter ook gezegd dat heel wat vragenlijst- en (quasi-)experimenteel onderzoek van psychodynamische concepten inderdaad niet alleen vaak (wat) simplistisch is opgevat, maar ook vaak als weinig theoretisch en/of klinisch relevant overkomt.

Ten tweede blijken in het debat over de wetenschappelijkheid van de psychoanalyse de rol en het belang van de gecontroleerde-gevalsstudiemethode en andere wetenschappelijke methodes sterk onderschat tot compleet genegeerd te worden. Dit hangt, zoals we gezien hebben, samen met zowel een foute inschatting van het contaminatieprobleem in klinische settings als met onterechte vooroordelen ten opzichte van de *gecontroleerde-gevalsstudiemethode*. Nochtans heeft deze methode bij onderzoek in zowel klinische als puur onderzoeksmatige settings heel wat te bieden (vooral omdat zij recht doet aan de complexiteit van *real-lifesituaties*) en wordt zij dan ook meer en meer toegepast in andere takken van de psychologie. De psychoanalyse dreigt hier eens te meer een kans te laten liggen. Tot slot dient gezegd te worden dat het belang van degelijk, interdisciplinair conceptueel-theoretisch onderzoek eveneens sterk onderschat wordt in het huidige debat over de wetenschappelijkheid en de empirische toetsing van de psychoanalyse. Nochtans gaat het hier om een essentieel punt. Immers, alleen een rijk én uitgewerkt theoretisch kader, dat de psychoanalyse zeker te bieden heeft, kan leiden tot zinvolle en relevante onderzoeksbevindingen. En het is precies daar waar het schoentje wringt bij heel wat empirisch onderzoek binnen de psychoanalyse en, het dient toch gezegd, met heel wat empirisch onderzoek in de psychologie tout court: te vaak vertrekt men ofwel van onjuiste ofwel van te simplistische opvattingen en/of operationalisaties van (psychodynamische) concepten en theorieën. Waar enkele decennia geleden alle gewicht lag op theorieontwikkeling en nauwelijks belang werd gehecht aan de systematische toetsing van psychodynamische concepten, ziet men nu vaak het omgekeerde. In een poging

wetenschappelijke status te verwerven, worden psychodynamische begrippen en theorieën vaak zo gesimplificeerd en gemodelleerd in functie van een (quasi-)experimentele methodologie, dat het niet of nauwelijks nog om een toetsing van psychodynamische hypothesen gaat. Of zoals Mischler het uitdrukt: 'The experiment, conceived originally as a means to the end of scientific knowledge, may come to be an end in itself' (Mischler 1979, p. 6). Het gevaar dreigt dus dat men 'vergeet' dat ook de (quasi-)experimentele methode slechts een wijze is om kennis te verwerven en/of theorieën te toetsen en niet een doel op zich, wat inderdaad vaak leidt tot onderzoek 'about nothing very much'. Erdelyi (1994) heeft echter terecht betoogd dat het omgekeerde dient te gebeuren. De psychoanalyse zou juist moeten bijdragen tot de uitbouw van complexere onderzoeksmethodologieën die (meer) recht doen aan de complexiteit van het menselijk psychisch functioneren: 'When experimental psychologists want to get more serious about truly complex and emotionally invested psychological phenomena (...) they will have to go to the clinic – or they will have to study their subjects in their laboratories for hours, weeks, and months, which is tantamount to transforming the hit-and-run lab into the clinic' (Erdelyi 1994, p. 677-678). Of dat ook zal gebeuren, kan enkel de toekomst uitwijzen.

Noten

1. Dank aan Prof. dr. J. Corveleyn, J. Hutsebaut, dr. J. Fontaine en de anonieme reviewers voor hun waardevolle suggesties en commentaren bij eerdere versies van dit artikel.
2. Ik zal hierbij vooral uitgaan van de inleiding bij het zesde deel van hun reeks (Masling & Bornstein 1996, p. xiii-xxxii), aangezien zij daarin hun visie op de wetenschappelijke status

van de psychoanalyse en de rol van empirisch onderzoek in het debat over de wetenschappelijkheid van de psychoanalyse het meest hebben uitgewerkt.

3. Voor een grondige discussie van de contaminatiekritiek van Grünbaum, zie Lietaer (1996), p. 208-239.

Literatuur

- Blum, H.P. (1999), Freud at the crossing of the millennia. *Journal of the American Psychoanalytic Association* 47 (4), p. 1027-1035.
- Bornstein, R.F. (1988), Psychoanalysis in the undergraduate curriculum: The treatment of psychoanalytic theory in abnormal psychology texts. *Psychoanalytic Psychology* 5 (1), p. 83-93.
- Bornstein, R.F., en J.M. Masling (red.) (1998a), *Empirical studies of psychoanalytic theories: Volume 7. Psychoanalytic perspectives on the psychoanalytic unconscious*. American Psychological Association, Washington DC.
- Bornstein, R.F., en J.M. Masling (red.) (1998b), *Empirical studies of psychoanalytic theories: Vol. 8. Empirical studies of the therapeutic hour*. American Psychological Association, Washington DC.
- Boyd, R., P. Gasper, en J.F. Trout (red.) (1991), *The philosophy of science*. MIT Press, Cambridge MA.
- Cioffi, F. (1970), Freud and the idea of a pseudoscience. In: R.R. Borger en F. Cioffi (red.), *Explanation in the behavioural sciences*. Cambridge University Press, Londen, p. 508-515.
- Corveleyn, J. (1997), Discretie in diskrediet.

Tijdschrift voor Psychoanalyse 3 (1), p. 7-21.

Crews, F. (1995), *The memory wars. Freud's legacy in dispute*. New York Review of Books, New York.

Crews, F. (red.) (1998), *Unauthorized Freud. Doubters confront a legend*. Viking, New York.

Crombach, H.F.M., en H.L.J.G. Merckelbach (1996), *Hervonden herinneringen en andere misverstanden*. Contact, Amsterdam/Antwerpen.

Denzin, N.K., en Y.S. Lincoln (red.) (1994), *Handbook of qualitative research*. Sage, Londen.

Edelson, M. (1984), *Hypotheses and evidence in psychoanalysis*. Chicago University Press, Chicago.

Edelson, M. (1988), *Psychoanalysis: A theory in crisis*. Chicago University Press, Chicago.

Elliott, R., C.T. Fischer en D.L. Rennie (1999), *Evolving guidelines for publication of qualitative research studies in psychology and related fields*. *British Journal of Clinical Psychology* 38, p. 215-229.

Emde, R.N., en P. Fonagy (1997), *Guest editorial. An emerging culture for psychoanalytic research?* *International Journal of Psychoanalysis* 78, p. 643-651.

Erdelyi, M.H. (1985), *Psychoanalysis: Freud's cognitive psychology*. Freeman, New York.

Erdelyi, M.H. (1994), *Commentary: Integrating a dissociation-prone psychology*. *Journal of Personality* 62 (4), p. 669-680.

Eysenck, H.J. (1972), *The experimental study of Freudian concepts*. *Bulletin of the British Psychological Society* 25, p. 261-274.

Eysenck, H.J. (1985), *Decline and fall of the Freudian empire*. Virago Press, Londen.

Farrell, J. (1996), *Freud's paranoid quest. Psychoanalysis and modern suspicion*. New York University Press, New York.

Fisher, S., en R.P. Greenberg (1978), *The scientific evaluation of Freud's theories and therapy*. Basic Books, New York.

Fisher, S., en R.P. Greenberg (1985), *The scientific credibility of Freud's theories and therapy*. Basic Books, New York.

Fisher, S., en R.P. Greenberg (1996), *Freud scientifically reappraised: Testing the theories and therapy*. Wiley, New York.

Forrester, J. (1996), *If p, then what? Thinking in cases*. *History of the Human Sciences* 9 (3), p. 1-25.

Forrester, J. (1997), *Dispatches from the Freud wars. Psychoanalysis and its passions*. Harvard University Press, Cambridge/Londen.

Freud, S. (1900), *Die Traumdeutung*. *Gesammelte Werke* II/III. S. Fischer, Frankfurt am Main.

Freud, S. (1905), *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*. *Gesammelte Werke* V. S. Fischer, Frankfurt am Main, p. 33-145.

Freud, S. (1915), *Die Verdrängung*. *Gesammelte Werke* X. S. Fischer, Frankfurt am Main, p. 248-261.

Freud, S. (1985), *Briefe an Wilhelm Fließ 1887-1904. Ungekürzte Ausgabe*. S. Fischer, Frankfurt am Main.

Fridhandler, B., T.D. Eels en M.J. Horowitz (1999), *Psychoanalytic explanation of pathological grief. Scientific observation of a single case*. *Psychoanalytic Psychology* 16 (1), p. 34-57.

Galatzer-Levy, R.M. (1991), *Presentation of clinical experience*. *Journal of the American Psychoanalytic Association* 39, p. 727-740.

Galatzer-Levy, R.M., en S.T. Haas (1997), *Psychoanalytic research: An investment in the future*. *Journal of the American Psychoanalytic Association* 45 (1), p. 9-12.

Grünbaum, A. (1984), *The foundations of psychoanalysis*. University of California Press, Berkeley CA.

Gunderson, J.G., en G.O. Gabbard (1998), *Making the case for psychoanalytic therapies in the current psychiatric environment*. *Journal of the American Psychoanalytic Association* 47 (3), p. 679-704.

Holt, R.R. (1992), *The contemporary crises of psychoanalysis*. *Psychoanalysis and Contemporary Thought* 15, p. 375-402.

Holt, R.R. (1999), *The literary critics take on Freud: An assessment of their critics*. In: R.M. Prince (red.), *The death of psychoanalysis. Murder? Suicide? Or rumor greatly exaggerated?* Jason Aronson, Northvale, NJ, p. 265-304.

Horowitz, M.J., C. Milbrath, D. Jordan, C. Stinson, D. Redington, M. Ewert, B. Fridhandler, S. Reidbord en D. Hartley (1994), *Expressive and defensive behavior during discourse on unresolved topics: A single case study*. *Journal of Personality* 62, p. 527-563.

Horowitz, M.J., C. Stinson, B. Fridhandler, C. Milbrath, D. Redington en M. Ewert (1993), *Pathological grief: An intensive case study*.

Psychiatry 56, p. 356-374.

Hutjes, J.M., en J.A. van Buuren (1992), *De gevalsstudie. Strategie van kwalitatief onderzoek*. Boom, Meppel.

Israëls, H. (1993), *Het geval Freud. 1. Scheppingsverhalen*. Bert Bakker, Amsterdam.

Jones, E.E., en M. Windholz (1990), The psychoanalytic case study: Toward a method for systematic inquiry. *Journal of the American Psychoanalytic Association* 38, p. 985-1015.

Kiell, N. (1988), *Freud without hindsight. Reviews of his works (1893-1939)*. International Universities Press, Madison CT.

Klumpner, G.H., en A. Frank (1991), On methods of reporting clinical material. *Journal of the American Psychoanalytic Association* 39, p. 537-551.

Köhler, T. (1996), *Anti-Freud-Literatur von ihren Anfängen bis heute. Zur wissenschaftlichen Fundierung von Psychoanalyse-Kritik*. Kohlhammer, Stuttgart.

Kuhn, T.S. (1977), *The essential tension*. University of Chicago Press, Chicago.

Kvale, S. (1994), Ten standard objections to qualitative research interviews. *Journal of Phenomenological Psychology* 25 (2), p. 147-173.

Lakatos, I., en A. Musgrave (red.) (1970), *Criticism and the growth of knowledge*. Cambridge University Press, Cambridge.

Lietaer, H. (1996), *Psychoanalyse en wetenschappelijke methode: Een bijdrage tot het Grünbaum-debat*. Niet-gepubliceerd Proefschrift, Centrum voor Dieptepsychologie, Faculteit Psychologie, K.U. Leuven.

Loftus, E., en K. Ketcham (1994), *The myth of repressed memory*. St. Martin's Press, New York.

Lothane, Z. (1996), Psychoanalytic method and the mischief of Freud bashers. *Psychiatric Times*, p. 48-49

Lothane, Z. (1999), The perennial Freud: Method versus myth and the mischief of Freud bashers. *International Forum of Psychoanalysis* 8 (3-4), p. 151-171.

Luborsky, L. (1986), Evidence to lessen Professor Grünbaums concern about Freud's clinical inference method. *The Behavioral and Brain Sciences* 9, p. 247-249.

Luyten, P. (1998), De Freudkritiek onder de loep. *Tijdschrift voor Psychoanalyse* 4 (2), p. 104-106.

Luyten, P., en J. Corveleyn (1998a), Het geval Israëls: Scheppingsverhalen. *Tijdschrift voor Psychoanalyse* 4 (1), p. 4-19.

Luyten, P., en J. Corveleyn (1998b), Reactie op Israëls' repliek. *Tijdschrift voor Psychoanalyse* 4 (3), p. 181-183.

Luyten, P. (2000), Empirisch. In H. Stroeken en anderen, *Nieuw psychoanalytisch woordenboek. Begrippen, termen, personen*. Boom, Amsterdam, p. 72.

Macmillan, M. (1991), *Freud evaluated. The completed arc*. North Holland, Amsterdam.

Magiels, G. (1999), *Het brein. Honderd jaar na Freud*. EPO, Berchem.

Manicas, P.T., en P.F. Secord (1983), Implications for psychology of the new philosophy of science. *American Psychologist* 38, p. 399-413.

Masling, J. (red.) (1983), *Empirical studies of psychoanalytic theories (Vol. 1)*. The Analytic Press, Hillsdale NJ.

Masling, J. (red.) (1986), *Empirical studies of psychoanalytic theories (Vol. 2)*. The Analytic Press, Hillsdale NJ.

Masling, J. (red.) (1990), *Empirical studies of psychoanalytic theories (Vol. 3)*. The Analytic Press, Hillsdale NJ.

Masling, J.M., en R.F. Bornstein (red.) (1993), *Empirical studies of psychoanalytic theories: Volume 4. Psychoanalytic perspectives on psychopathology*. American Psychological Association, Washington DC.

Masling, J.M., en R.F. Bornstein (red.) (1994), *Empirical studies of psychoanalytic theories: Volume 5. Empirical perspectives on object relations theory*. American Psychological Association, Washington DC.

Masling, J.M., en R.F. Bornstein (red.) (1996), *Empirical studies of psychoanalytic theories: Vol. 6. Psychoanalytic perspectives on developmental psychology*. American Psychological Association, Washington DC.

Masson, J.M. (1984), *The assault on truth. Freud's suppression of the seduction theory*. Farber and Farber, Londen/Boston.

Miles, M.B., en A.M. Huberman (1994), *Qualitative data analysis. An expanded sourcebook (2nd ed.)*. Sage, Londen.

Miller, N.E., L. Luborsky, J.P. Barber en J.P. Docherty (red.) (1993), *Psychodynamic treatment research. A handbook for clinical practice*. Basic

Books, New York.

Mishler, E.G. (1979), Meaning and context: Is there any other kind. *Harvard Educational Review* 49 (1), p. 1-19.

Ofshe, R., en E. Watters (1995), *Making monsters. False memories, psychotherapy, and sexual hysteria*. André Deutsch, Londen.

Olds, D., en A.M. Cooper (1997), Dialogue with other sciences: Opportunities for mutual gain. *International Journal of Psychoanalysis* 78, p. 219-225.

Peterson, C., M.E.P. Seligman en G.E. Vailant (1988), Pessimistic explanatory style is a risk factor for physical illness: A thirty-five-year longitudinal study. *Journal of Personality and Social Psychology* 55 (1), p. 23-27.

Pole, N., en E.E. Jones (1998), The talking cure revisited: Content analyses of a two-year psychodynamic psychotherapy. *Psychotherapy Research* 8 (2), p. 171-189.

Reijzer, H. (1996), Redactioneel. *Tijdschrift voor Psychoanalyse* 3 (3), p. 130-132.

Shapiro, T., en R.N. Emde (1995), *Research in psychoanalysis: Process, development, outcome*. International Universities Press, Madison CT.

Shevrin, H., en J.A. Bond (1993), Repression and the unconscious. In: N.E. Miller, L. Luborsky, J.P. Barber en J.P. Docherty (red.), *Psychodynamic treatment research. A handbook for clinical practice* Basic Books, New York, p. 307-325.

Silverman, L.H. (1976), Psychoanalytic theory. 'The reports of my death are greatly exaggerated'. *American Psychologist* 31, p. 621-637.

Singer, J.L., en J. Kolligian (1987), *Personality: Developments in the study of private experience*. *Annual Review of Psychology* 38, p. 533-574.

Spence, D.P. (1990), The rethorical voice of psychoanalysis. *Journal of the American Psychoanalytic Association* 38, p. 579-603.

Spence, D.P. (1994), The failure to ask the

hard questions. In: P.F. Talley, H.H. Strupp en S.F. Butler (red.), *Psychotherapy research and practice. Bridging the gap*. Basic Books, New York, p. 19-38.

Stake, R.E. (1994), Case studies. In: N.K. Denzin en Y.S. Lincoln (red.), *Handbook of qualitative research*. Sage, Londen, p. 236-247.

Sulloway, F. (1979), *Freud, biologist of the mind. Beyond the psychoanalytic legend*. Basic Books, New York.

Talley, P.F., H.H. Strupp en S.F. Butler (1994), *Psychotherapy research and practice. Bridging the gap*. Basic Books, New York.

Tasman, A. (1998), Opinion. Beyond the single case study. *Journal of the American Psychoanalytic Association* 46 (3), p. 669-672.

Thornton, E.M. (1983), *Freud and cocaine: The Freudian fallacy*. Blond and Briggs, Londen.

Torrey, E.F. (1992), *Freudian fraud: The malignant effect of Freud's theory on American thought and culture*. HarperCollins, New York.

Turner, T. (1996), James Crichton-Browne and the anti-psychoanalysts. In: H. Freeman en G.E. Berrios (red.), *150 years of British psychiatry. Volume II: The aftermath*. Athlone, Londen, p. 144-155.

Vereycken, J. (1997), *Persoonlijkheidsfunctoren en psychodynamiek van jonge mannen met structurele autoriteitsconflicten. Een empirische studie*. Niet-gepubliceerd Proefschrift, Centrum voor Dieptepsychologie, Faculteit Psychologie, K.U. Leuven.

Westen, D. (1998), The scientific legacy of Sigmund Freud: Toward a psychodynamically informed psychological science. *Psychological Bulletin* 124 (3), p. 333-371.

Westen, D. (1999), The scientific status of unconscious processes: Is Freud really dead? *Journal of the American Psychoanalytic Association* 47 (4), p. 1061-1106.

Yin, R.K. (1989), *Case study research. Design and methods*. Sage, Londen.

Summary

A critical examination of the work of Masling and Bornstein concerning the debate on the scientific status of psychoanalysis and the role of empirical research in this debate. Masling and Bornstein's survey of empirical research on psychoanalysis clearly attests to the fact that psychoanalysis is alive and well more than sixty years after the death of its founder. More specifically, their series *Empirical Studies of Psychoanalytic Theories* shows that reiterated arguments that psychoanalysis does not have scientific status have met with an increasing response in empirical research. However, study of the work of Masling and Bornstein reveals that the dramatically increased empirical research inspired by psychoanalytic concepts and theories not only risks being one-sided but also clearly demonstrates a need for further elaboration of the philosophical and methodological underpinnings of empirical research in psychoanalysis.

Manuscript ontvangen: 22 juni 2000

Definitieve versie: 14 november 2000